

УДК 159.923

А. О. Пашко, асп.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ РИС ЖІНОК ЯК СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

На основі аналізу існуючих досліджень психофізіологічних особливостей жінок як суб'єкта кримінальної відповідальності обґрунтовується вибір коефіцієнтів для дослідження трансформації особистісних рис жінок, які знаходяться в місцях позбавлення волі: відвертості досвіду K_{ex} ; доброзичливості K_f ; відповідальності K_{re} ; соціальної сміливості K_{sc} ; готовності до ризику K_n ; співвідношення позитивних і негативних емоцій K_{em} .

Ключові слова: жінка, трансформація особистісних рис, відкритість досвіду, соціальна сміливість, готовність до ризику, співвідношення позитивних та негативних емоцій, виправна колонія (ВК).

Проблема суспільства. Актуальною проблемою сьогодення є жіноча злочинність, яка перетворилась в загрозу благополуччю українського суспільства. Результати вивчення трансформації особистісних рис жінок, які скоїли злочини, є основою для аналізу соціально-психологічних характеристик жінки та її впливу на криміналізацію суспільства.

Метою роботи є визначення кількісних і якісних змін особистісних рис жінок, які перебувають у виправній колонії, що дає можливість врегулювати розв'язання багатьох важливих психологічних, соціальних, юридичних питань стосовно людини, яка вчинила злочин.

Задачі. 1. Проаналізувати характерні ознаки жінок, як особливих, відмінних від чоловічих природних властивостей, зумовлених фізичними можливостями жінок. 2. Проаналізувати зміни особистісних рис засуджених жінок. 3. Показати вплив загальнолюдських цінностей на поведінку особистості.

Найбільший рівень вивчення гендерного фактору стосовно жіночої злочинності знайшов своє відображення при аналізі кримінологічного та кримінально-виконавчого аспектів. Розробка цих аспектів має міждисциплінарний характер і може бути реалізована в повному обсязі за умови врахування даних дослідження різних галузей наук і перш за все психології (а також філософії, медицини і права в широкому розумінні цього слова). Такі міждисциплінарні дослідження в останній час стали темою синергетики — нової науки, що надзвичайно бурхливо розвивається в останні десятиліття. Математичною основою цієї науки стала теорія катастроф, яку можна використовувати при дослідженні психологічних процесів і станів.

Вихідними даними для такого напрямку можуть бути наукові результати спеціальних досліджень психофізіологічних особливостей жінки, які підтверджують наявність суттєвих відмінностей між чоловіком і жінкою в анатомо-фізіологічній будові, організації нервової системи, почуттєвої і вольової сфери, значенні інтуїції і сфери підсвідомого у сприйнятті жінкою оточуючого світу, у впливі на вибір поведінки, способі і мотивації дій (Г. Бушан, С. Бовуар, Ф. Вінкель, М. Лапінський, Ч. Ломброзо, А. Форель та ін.) (за [2]). Юридичне

глумачення статевих відмінностей було відбиттям існуючого філософського і релігійного світоглядів та впливу культур (східної і західної) на формування і трансформацію особистісних рис. Треба відзначити, що незважаючи на продекларовану в Конституції України рівність прав жінки і чоловіка, яка передбачає створення особливих умов охорони праці і здоров'я жінок, можливість жінкам поєднувати працю з материнством, правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, передбачення особливих умов позбавлення волі жінок практично не мають наукового обґрунтування і тому вимагають спеціального дослідження, яким може бути в частині трансформації особистісних рис жінок. Одним із найважливіших факторів, які ми враховуємо, є моральні цінності, духовна складова особистості. Існуючі психологічні роботи (Холл—Ліндсей) знаходяться на першому початковому кроці дослідження впливу загальнолюдських цінностей на поведінку особистості [2]. Відмінність оцінки важливості тих чи інших цінностей у чоловіка і жінки незаперечно існує, але цей фактор не враховується, бо він мало досліджувався. Тому актуальним і важливим є питання ефективності впливу кримінальної відповідальності на жінок, які вчинили злочин, бо жінка, яка порушила кримінально-правову заборону, так само є членом суспільства, суб'єктом певних суспільних відносин, виконує специфічні соціальні функції (багато з яких недоступні для чоловіків) [2].

Вивчення трансформації особистісних рис жінок, які скоїли злочин, може бути основою для аналізу взаємозумовленості соціально-психологічних властивостей жінки із особливостями вчинення нею злочину. Отримання таких наукових результатів має сприяти комплексному вивченню в кримінально-правовому аспекті проблеми реалізації кримінальної відповідальності щодо жінок, які вчинили злочин. Моделювання процесу впливу трансформації особистісних рис жінок на криміналізацію суспільства зокрема і на стан суспільства взагалі заслуговує на більшу увагу. Ця тема в дійсності є, з одного боку, набагато ширша у кримінальному, кримінально-виконавчому законодавстві, ніж це здається на перший погляд, і з другого боку, відповідає тенденціям розвитку суспільства, трансформації раніше існуючих поглядів на сутність жіночої природи, затвердженню нових норм, цінностей у цій сфері права [2].

Знання кількісних і якісних змін особистісних рис жінок, які перебувають у виправній колонії, дає можливість врегулювати розв'язання багатьох важливих психологічних, соціальних, юридичних питань стосовно людини, яка вчинила злочин. У статті йдеться мова не про привілеї жінок як суб'єкта кримінальної відповідальності (сутність проблеми полягає не у встановленні цих привілеїв як таких), а про кількісне врахування головних характерних ознак жінок, як особливих, відмінних від чоловічих, як природних властивостей, зумовлених фізичними можливостями жінок: стан чуттєвої, емоційної, вольової сфери, психічного сприйняття світу, вибір варіанта поведінки, спосіб та мотивація дій [2]. Тому **метою роботи** стало визначення таких характеристик особистісних рис жінок, які б на відміну від існуючого до теперішнього часу якісного аналізу, давали можливість кількісно розраховувати не тільки вказані характеристики, а і зокрема трансформацію змінних, що описують поведінку людей, здатних до скоєння злочину.

Завданням роботи був аналіз існуючих досліджень жіночого організму, жіночої психіки, психофізіологічних особливостей жінок як суб'єкта кримінальної відповідальності з метою обґрунтування вибору коефіцієнтів для **кількісного дослідження трансформації** особистісних рис жінок, які знаходяться у місцях позбавлення волі: відкритості досвіду K_{ex} ; доброзичливості K_p , відповідальності K_{re} ;

соціальної сміливості K_{sc} ; готовності до ризику K_h ; співвідношення позитивних та негативних емоцій K_{em} .

Суттєвою психофізіологічною особливістю жінок є витонченість організації нервової системи, яка виявляється в емоційній лабільності, вразливості, чутливості. Для дослідження трансформації особистісних рис жінок, які знаходяться у місцях позбавлення волі, були введені коефіцієнти: відкритості досвіду K_{ex} ; доброзичливості K_p ; відповідальності K_{re} ; соціальної сміливості K_{sc} ; готовності до ризику K_h ; співвідношення позитивних та негативних емоцій K_{em} , які обумовлюються особливостями жіночого організму, жіночої психіки.

Для обґрунтування вибору цих коефіцієнтів ми використовували результати ряду наукових робіт (в тому числі роботу Меркулової В. О. [2]), зокрема М. Лапінського, Ф. Вінкеля, А. Фореля (див. [2]).

Згідно з дослідженнями М. Лапінського (за [3, с. 79—81, 93]): роздратування заторможує процеси свідомості та створює потік іннервації, корисної для статевого апарата, період материнства і функції розмноження роду збігаються з найбільшою вразливістю жінки — епохою наявних чи прихованих страждань, вносить у свідомість жінки понурий тон, а її почуття зафарбовує особливим колоритом фатальної безнадії [2].

За дослідженнями Ф. Вінкеля [2], жіноча нервова система легше реагує на роздратування, ніж чоловіки, і є початком втоми; у жінок частіше має місце стан істерії, більшої збудливості, здатність часто червоніти, ображатись, схильність до плачу чи сміху; роздратованість жінки, сильно виражена анемія значно збільшує роздратованість.

На думку А. Фореля [2], у психологічному відношенні індивідуальні відмінності жінок настільки великі, що ускладнюють процес усереднення даних; їх розмаїтість, анатомо-фізіологічні властивості визначають існування супротивних поцінувань; чуттєва, вольова, емоційна, підсвідома сфера жінки значною мірою визначає її поведінку, сприйняття оточуючого світу.

Вказані вище особливості жіночої психофізичної системи багато в чому визначають величину коефіцієнта співвідношення позитивних та негативних емоцій K_{em} . Так як чітко розділити фактори і характеристики жіночої особистості, які досліджувалися в літературі самостійно, важко, тому вкажемо на окремі, іноді об'єднані результати досліджень, які впливають на величину решти вибраних коефіцієнтів. Вольові здібності жінки впливають на всі шість вказаних коефіцієнтів. Згідно з А. Форелем і М. Лапінським [2], жінкам притаманні витримка і наполегливість — жіноча воля перевершує чоловічу у практичному житті і діяльності і поступається там, де необхідна велика сконцентрована увага, для розв'язання віддалених цілей, головні властивості жіночої волі — сильно розвинута вразливість, швидка зміна уявлень, емоційність, почуттєве сприйняття навколишнього, самотність, індивідуальність, цільність, особлива емоційність зроблених жінкою висновків, вольова сфера жінки тісно взаємопов'язана з почуттєвим сприйняттям навколишнього світу, жінка цінує життя вище, у неї частіше приємний загальний настрій [3, с. 82, 86, 96]. Різні автори відзначають суперечність жіночої почуттєвої сфери, яка полягає у їхньому багатогранному характері — від ніжності, делікатності, тривалості почуттів до дріб'язковості, буденності. Легкість пристосування жінки до будь-чого, пластичність, дивна сприйнятливність, здатність до адекватності тієї організованої структури, ситуації, яка їй надана, визначають перш за все значення коефіцієнтів відкритості досвіду K_{ex} і доброзичливості K_p .

Величина коефіцієнтів соціальної сміливості K_{sc} і готовності до ризику K_h , які є результатом особливості почуттєвого сприйняття жінкою навколишнього світу та відображають специфічну розумову здібність жінки, що ґрунтується на умові зацікавленості в предметі, визначеного для дослідження і вивчення. Коефіцієнти доброзичливості K_p , готовності до ризику K_h і співвідношення позитивних та негативних емоцій K_{em} визначаються пріоритетом у житті жінки почуттів, як позитивних (любов, гордість), так і негативних (гнів, сум, страх) (які у жінок яскравіші, оскільки їх виникнення залежить від особливої вразливості), а також тим, що головний акцент ставиться на чільній і керівній силі духовної сфери жінки. Меркулова В. А. [2] відзначає роль почуттів у житті жінки, які спричиняють конфліктні ситуації, бо почуття любові, прихильності до волі часто посідає чільне місце в чуттєвій сфері жінки, визначає головну мету життя, але викликає і негативні аспекти в житті. Необхідно відзначити, що відкритість досвіду жінки приводить інколи до процесу моральної деградації (як відбиття слабкості психіки жінки) і досить часто є наслідком зміни соціального оточення, виникнення орієнтації на інші (часто аморальні цінності), наслідування новому ідеалу — чоловікові, можливо, з кримінальним минулим (або з сучасним) [2].

На коефіцієнт готовності до ризику K_h впливає те, що у жіночому світі почуттів особливе місце посідає підсвідома, інтуїтивна сфера, яка сильно впливає не лише на сприйняття навколишнього світу, але й міркування про нього, впливає на специфічний вияв жіночих інтелектуальних властивостей, що пояснюється особливою здатністю жінки до сприйняття, засвоєння суто жіночої спроможності інтуїтивно, за допомогою особистих спостережень знаходити певну або загальну істину і, незважаючи ні на які абстрактні судження, швидко і правильно застосовувати її [2]. В літературі відзначається, що досить часто дійсні спонукання протиправної діяльності жінок, залишаючись на підсвідомому рівні, відбивають їхні психологічні можливості і здібності пристосуватися до реальних соціально-економічних, особистих обставин. При цьому вони виправдовують свою протиправну поведінку як єдину можливу в даній ситуації (крадіжка, розкрадання, вчинені жінками, які не мають засобів до утримання і виховання дітей; вчинення убивства чоловіка жінкою, яка систематично зазнавала з його боку принижень, зневажань, скривджень, фізичного і статевого насилля тощо) [2]. На коефіцієнти готовності до ризику K_h та співвідношення позитивних та негативних емоцій K_{em} впливає особливість жіночого мислення, пов'язана з впливом підсвідомої сфери жінки. Міркування та висновки на підсвідомому рівні, справжні мотиви поведінки жінки, жива інтуїція жінки визначаються її почуттями, вразливістю і т. п. Тому жінка часто сама не усвідомлює мотивів своєї поведінки. На коефіцієнти відкритості досвіду, доброзичливості впливають такі вольові властивості жінок, як здатність до самопожертви, почуття обов'язку, відповідальності перед сім'єю, дітьми, витримка, наполегливість у досягненні мети. На них сильніше впливає суспільна думка, що поціновує моральне обличчя жінок за суворішими мірками. Велика прихильність жінки (через особливий чуттєвий стан) до пристосування до існуючого порядку речей породжує закономірне питання про міру відносної свободи жінки у виборі варіантів поведінки [2].

Процес трансформації особистісних рис правопорушника можна визначати при допомозі моделі медіації [1], яка описує трансформацію особистісних рис правопорушника в термінах катастрофи типа збірка в площині чотирьох координат $\tilde{T} - t F(\mu, A_m)$ (рис. 1).

Якщо інформаційна інтегральна множина для визначення величини позитивних потенційних особистих рис правопорушника є T_+ , а інформаційна множина для визначення величини деякого позитивного ідеалу особистості є T , у відносному значенні позитивності людини є $\check{T} = T_+ / T$, то її сума з реальною інформаційною множиною особистих рис, що міститься в злочині, який характеризується терміном ув'язнення t як $\Delta T = a/t^2$ визначається функцією трансформації особистих рис $F = \mathfrak{R} \mu A_m / (t - \beta)$, яка залежить від зовнішніх і внутрішніх факторів — від індивідуальних характеристик потерпілого (його моральності і рухливості нервових процесів μ), від професіоналізму і моральних принципів медіатора A_m , а також від різниці між мірою розкритого вчиненого злочину t і тією частиною, яка залишалася невідкритою (в інформаційному вираженні):

$$(\check{T} + a/t^2) / (t - \beta) = \mathfrak{R} \mu A_m = F. \tag{1}$$

В рівнянні (1) множник в правій частини μ , що характеризує індивідуальні характеристики потерпілого (його моральність і рухливості нервових процесів) і який входить в функцію трансформації особистісних рис F , розкривається наступним чином:

$$\mu = \mathfrak{R}_\mu K_{ex} K_h K_{em} K_f K_{re} K_{sc}. \tag{2}$$

де $\mathfrak{R}_\mu$ — коефіцієнт пропорційності, який враховує інші, не досліджувані в роботі характеристики особистості і які в подальшому в випадку необхідності можна розглянути в науковому і практичному плані.

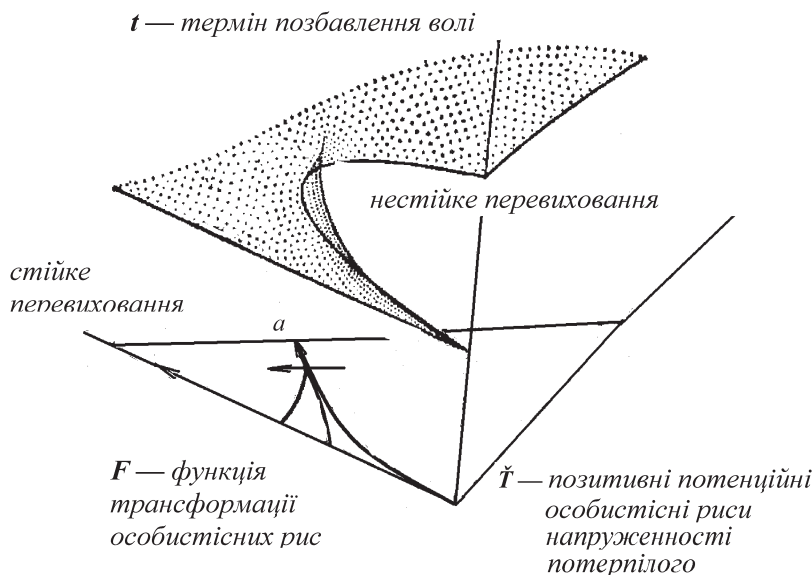

Рис. 1. Катастрофа типу збірка в координатах: $\check{T}$ — міра позитивності правопорушника; t — термін покарання; F — функція трансформації особистісних рис

Перехід до нормованих відносно критичних значень змінних (критичні значення визначаються формулами: $\check{T}_c = a / 27 \beta^2$; $t_c = 3 \beta$; $F_c = 8 a / 27 \beta$) приводить до добре відомого з літератури універсального графіка [4], який можна використувати при розрахунках зміни рівня позитивних особистісних рис $\check{T}$ (рис. 2). Як видно з цього графіка, при фіксованому терміні покарання (вертикальна лінія для конкретного значення t) зі збільшенням ефективності діяльності медіатора і індивідуальних особливостей, які забезпечують досить високе сприяння процесу перевиховання, функція трансформації особистісних рис зростає і зростає міра позитивності правопорушника. Якщо медіатором є навколишнє у ВК кримінальне оточення, то дія кримінального медіатора трансформує особистісні риси в негативному напрямі.

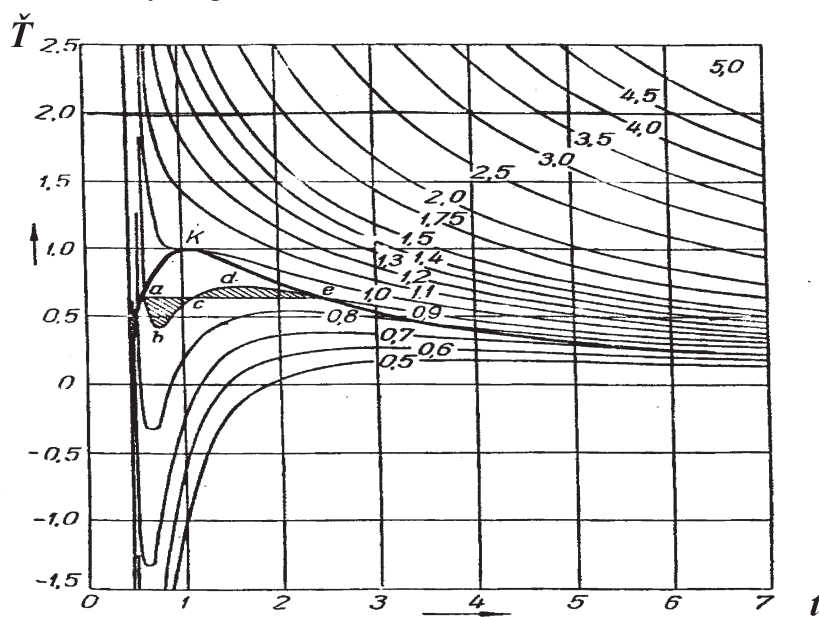

Рис. 2. Графік залежності $\check{T}$ — міра позитивності правопорушника (вісь ординат) — t — термін покарання відносно критичного значення (вісь абсцис) — F — функція трансформації особистісних рис

Надзвичайно важливою в теоретичному аспекті є наявність нестійкої області (т. a, b, c, d), коли досить незначне покарання веде до спонтанного перевиховання правопорушника без впливу медіатора. Ці випадки пояснюються перш за все поведінкою людей, які щиро розкаються в своїх діях і самі себе осуджують.

Для кількісного врахування впливу зміни експериментальних вище зазначених коефіцієнтів на інтегральну трансформацію особистісних рис злочинців, що відбувають покарання у виправній колонії розглянемо для прикладу випадок, коли їх відносний термін покарання дорівнює 2. Для такого випадку визначимо відносну зміну міри позитивності засудженої жінки від зміни кожного коефіцієнта за сім місяців — від першої до повторної діагностики. Результати розрахунків за допомогою формули (1) і графіка рис. 2 представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Розрахунки впливу зміни експериментальних значень складових коефіцієнтів на трансформацію особистісних рис засуджених жінок

Назва коефіцієнта	Тип темпераменту	Перша діагностика	Повтор-діагностика	Різниця	Різниця в %	Зміна особистісних рис в %
Готовності до ризику K_h	холерик	-3,7	0,33	4,03	109	100
	меланхолік	7,53	9,68	2,15	28,6	80
Соціальної сміливості K_{se}	холерик	13,35	13,59	0,24	1,8	2
	меланхолік	14,95	15,19	0,21	1,4	1,5
Співвіднош. позитивних (+) негативними (-) емоцій K_{em}	холерик +	5,42	6,63	1,21	22,3	20
	холерик -	6,51	4,85	-1,66	-25,5	-24
	меланхолік +	11,09	7,23	-3,86	-34,8	-45
	меланхолік -	7,29	4,2	-3,09	-42,4	-50
Доброзичливості K_p	холерик	19,04	17,13	-1,91	-10	-30
	меланхолік	21,29	20,2	-1,09	-5,1	-10
Відповідальності K_{re}	холерик	18,28	18,77	0,49	2,7	5
	меланхолік	22,27	22,89	0,62	2,8	6
Відкритості досвіду K_{ex}	холерик	20,18	21,5	1,32	6,5	8
	меланхолік	20,38	21,06	0,68	3,3	4

Отримані результати показують нелінійність процесу трансформації особистісних рис жінки: для деяких типів темпераментів і при однаковій тяжкості злочину (в нашому прикладі $\bar{t}=2$) має місце істотна зміна міри їх позитивності чи негативності. Особливо істотно змінює особистісні риси готовності до ризику K_h , причому незалежно від типу темпераменту. Перебування в ВК істотно зменшує коефіцієнт доброзичливості K_p , що негативно впливає на інтегральну позитивність людини, причому цей вплив в 3 рази більший від такого ж впливу для меланхоліка.

Висновки

Обґрунтований вибір відносних кількісних коефіцієнтів, які характеризують психофізичні особливості жінок і дають можливість визначати трансформацію особистісних рис жінок, які скоїли злочини.

Встановлено, що у жінок, які відбувають покарання у ВК за злочини, насамперед спостерігаються важливі зміни в емоційній сфері та особистісних рисах. Пристосування психіки засуджених жінок до умов ВК супроводжується збільшенням значень негативних емоцій, таких як засмучення, розлюченість та обурення, що свідчить про трансформацію емоційної сфери особистості.

Модифікація методом аналогії відомої з літератури моделі медіації для випадку опису стану трансформації особистісних рис правопорушника відкриває шлях безпосередньої оцінки перевиховання (позитивного чи негативного) зло-

чинця як в період перебування в ВК, так і, наприклад, при застосуванні медіації як процесу примирення.

Підтверджено перспективи математичного моделювання психологічних процесів, пов'язаних з трансформацією особистісних рис.

Отримані експериментальні дані по трансформації особистісних рис можуть бути використані при керуванні процесом зменшення криміналізації суспільства впливом на трансформацію особистісних рис різних категорій людей, позбавлених волі за різноманітні злочини.

Результати дослідження можуть бути використаними у ході профілактичної роботи для попередження скоєння злочинів людьми встановленого температу. Продемонстровані можливості кількісного аналізу психологічних процесів сприяють впровадженню математичних методів в інші гуманітарні науки.

Список використаних джерел

1. *Валюк Яніна*. Медіація — теорія та практика / Яніна Валюк // Розвиток медіації в Україні. Польсько-українська співпраця: Збірник статей / Наук. редактор Войтюк І. А. — Київ: «Арт-Бюро», 2004. — С. 13—20.
2. *Меркулова В. О.* Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : дис. ... доктора юридичних наук: 12.00.08 / Меркулова Валентина Олександрівна. — Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. — 280 с.
3. *Михлин А. С.* Общая характеристика осужденных [по материалам специальной переписи 1989 г.] / Михлин А. С. — М.: ВНИИ МВД СССР, 1991. — 176 с.
4. *Присняков В. Ф., Приснякова Л. М.* Человеческий капитал. Опыт математического моделирования. — Днепропетровск. 2004. — 225 с.

Подяка.

Автор висловлює свою щирю подяку доценту, кандидату психологічних наук Прісняковій Людмилі Макарівні за постановку задачі, визначення напрямку досліджень і допомогу в написанні статті.

Пашко А.А., аспірант

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова

ЛИЧНОСТНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФОРМАЦИИ ЛИЧНОСТНЫХ ЧЕРТ ЖЕНЩИН КАК СУБЪЕКТА УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Резюме

На основе анализа существующих исследований психофизиологических особенностей женщин как субъекта уголовной ответственности обосновывается выбор коэффициентов для исследования трансформации личностных черт женщин, которые находятся в местах лишения свободы: открытости опыту K_{ex} ; доброжелательности K_p ; ответственности K_{pe} ; социальной смелости K_{sc} ; готовности к риску K_n ; соотношения положительных и отрицательных эмоций K_{em} .

Ключевые слова: женщина, трансформация личностных черт, открытость опыта, социальная смелость, готовность к риску, соотношение позитивных и негативных эмоций, исправительная колония (ИК).

Paschko A. O., the postgraduate student
Odessa national university by name I. I. Mechnikov

**PERSONALITY AND TYPOLOGICAL FEATURES OF TRANSFORMATION OF
PERSONAL FEATURES OF WOMEN AS SUBJECT OF THE CRIMINAL LIABILITY**

Summary

The choice of factors (the openesses to experience K_{ex} ; goodwill K_f ; responsibility K_{re} ; social boldness K_{sb} ; readiness for risk K_r ; ratio of positive and negative emotions K_{em}) for research of transformation of personal features of women which are in places of imprisonment is proved on the basis of the analysis of existing researches psychophysiological features of women as subject of the criminal liability.

Key words: the woman, transformation of personal features, an openness of experience, social boldness, readiness for risk, a ratio of positive and negative emotions, corrective colony (CC).